

Nyelv, botanika, mezőgazdaság

Január 16-án művelődési életünk két fontos — egymáshoz mind formailag, mind tartalmilag hasonló, sőt összetartozó — eseményét, a poliglott botanikai szótár, valamint a román—magyar és magyar—román mezőgazdasági szótár megjelenését* köszöntöttük a Korunk-délelőtti keretében. A botanika és a mezőgazdaság elméleti és gyakorlati szakemberei számára nélkülözhetetlen, a szerzők részéről hosszú évek munkáját összegező műveket Szabó Attila, illetve Nagy Miklós méltatta; felolvasott írásaitak könyvszemle formájában közöltük 1981. 1. és 1981. 4. számunkban.

Találkozónk a szerzők műhelyvallomásaival folytatódott, majd a meghívottak részéről hangzott el néhány gondolatébresztő hozzászólás. Hadd emlékeztessünk itt arra, hogy König Miklós hozzászólása (amelyet másnap írásban is benyújtott) ismert szakíróknak, munkatársunknak utolsó közéleti szereplése volt váratlan halála előtt. A következőkben januári matinénk e második részének anyagát adjuk közre. Az összefoglalást főlegesen munkám itt elhangzott szövegek mindegyike — más-más szempontból, de ugyanazzal a felelősségtudattal — egyértelműen vall az anyanyelvvel és a szaknyelvvel, művelődésünk sajátos kérdéseivel kapcsolatos gondjainkról, s méri fel elért eredményeinket csakúgy, mint feladatainkat e téren.

Váczy Kálmán • A szótárkészítő műhelyéből

Tisztelt szerkesztőség, nagyrabecsült közönség, kedves barátaim! Meghat a Korunk szerkesztőségének az a figyelmessége, hogy munkámat a hazai tudományos és művelődési élet ilyen kiváló képviselőinek körében bocsátotta vitára. Köszönöm mindannyiuknak, hogy jelenlétükkel megtiszteltek, s külön köszönöm kedves kollégámnak, Szabó Attilának munkám itt elhangzott szakszerű méltatását.

Nagy öröm számomra, hogy találkoznánk a szerkesztőség összekapcsolta Schweiger Ágnes, Szalay András és szerzőtársaik ugyancsak nemrég megjelent

* C. Váczy: Lexicon Botanicum Polyglottum. Editura științifică și enciclopedică. Buc., 1980.; Gabriel Manoliu—Ion Bucur—Szalay András—Schweiger Ágnes: Mezőgazdasági szótár — Dicționar agricol. Ceres Könyvkiadó. Buk., 1980.

mezőgazdasági szótára bemutatásával. A két mű szervesen kiegészíti egymást, s az ő munkájuk nélkül az én könyvem is csak rész megoldás maradt volna. A két kiadvány viszont így együtt — remélhetően — képes lesz kielégíteni az elméleti és gyakorlati botanika sürgető igényeit. Mivel magam is sokat veritékeztem a szótár-készítéssel, tudatában vagyok annak, mennyi úgyszeretetet és milyen kemény munkát követelt meg részükről e fontos mű elkészítése.

Most pedig engedjék meg, hogy röviden beszámoljak arról, mi készített szótáram megírására, s milyen nehézségekbe ütköztem munkám során.

1949-ben a Román Akadémia megbízta Nyárády Gyula akadémikust Románia Florája 13 kötetre tervezett tudományos és kritikai feldolgozásának megszervezésével. Neves szakemberekből megalakult tehát az úgynevezett „Flóra-munkaközösség”, amelynek egyik tagja az itt jelenlevő Csűrös István professzor volt. Ebbe a közösségbe kerültem én is, kezdetül fogva mint Nyárády akadémikus közvetlen munkatársa. Én készítettem a növényújdontságok latin diagnózisait, s a görög eredetű növénynevek etimológiai problémáival is foglalkoztam.

Számomra a fő nehézség abból adódott, hogy — mint bizonyára tudják — nem rendelkezem botanikai képesítéssel. (Korábban mintegy másfél évtizeden át ügyvédi gyakorlatot folytattam Kolozsváron.) Magánszorgalomból kellett pótolnom szakmai hiányosságaimat. Majdnem húsz éven át dolgoztam együtt nagy tudású mentorommal, atyai jóbarátommal, Nyárády akadémikussal. Tőle tanultam meg a botanikai alapfogalmakat, az ő révén ismertem meg — talán több százra rúgó gyűjtőútjaink során — tájaink növényzetét. Ő a botanika „megszállottja” volt, állandóan magyarázott, sőt nemcsak tanított, hanem folyton „szeminarizált” is. Kénytelen voltam tanulni, mert bizonyítanom kellett: kirándulásainkon öreg kora dacára nem hiába hajolt le számtalanszor, hogy egy-egy új növényvel megismertessen.

Nyárády szeretete a „scientia amabilis” iránt ragadósnak bizonyult, s alaposan megfertőzött engem is. Több mint 5000 főlíánból álló herbáriumot gyűjtöttem össze az évek során, melyet külföldi (olasz- és franciaországi, afrikai) ritka növényekkel gazdagítottam. Ezt a herbáriumot nyugdíjazásomkor a sepsiszentgyörgyi múzeumnak ajándékoztam.

Növényrendszertani és morfológiai ismereteimet harminc éven át nemcsak számos bel- és külföldi szakmunka tanulmányozásával igyekeztem szélesíteni, hanem mindennapi foglalatosságom — a Flóra-kötetek szerkesztésében való közreműködésem — során is. Hogy a szakkifejezéseket megérthessem, kénytelen voltam a fogalmakat a szakirodalomból kimásolni. Cédulakatalógust készítettem róluk, s csupán saját használatomra összeállítottam első kis latin—román—magyar—német—francia szakszótáromat.

Az évek során célkatalógusom állandóan növekedett. Mentorom hamar felismerte, hogy ez milyen hasznos gyűjtemény. Egyre gyakrabban fordult hozzá. Tudtam, hogy a szakirodalomban nincs többnyelvű botanikai szótár — ezért még nagyobb lendülettel folytattam a dokumentációs anyag gyűjtését. S igazolódott az ókori Hesiodus mondása: „Adde parum parvo, parvo superadde pusillum, tempore sic modico magnum cumulabis acervum” (Adj még hozzá keveset, és ehhez még adj hozzá mindig egy kicsit, mert szerény gyűjtőgetéssel idővel nagy anyagot fogsz felhalmozni). Így gyűlt össze több százezer cédulám.

Közben valaki figyelmeztetett: az angol és orosz szakkifejezések legalább ugyanolyan fontosak! Beláttam, hogy ez bizony igaz. E két nyelvet azonban nem ismertem, munkámban pedig csupán saját ismereteimre támaszkodhattam. Öreg fejjel — már túl voltam az ötvenen — orosz és angol nyelvi kurzusokra iratkoztam, megszereztem az alapismereteket, azután pedig éveken át grammatizáltgattam és szótároztam. És belejöttem ezekbe is — már amennyire munkám ezt megkívánta.

Hűszévi dokumentációs munka után következett az anyag feldolgozása, ami új problémák és nehézségek elé állított. Felsorolok néhányat.

1. Egy-egy műszót rövid fogalmazásban meg kellett magyaráznom a cédulakatalógusomban szereplő kimásolt adatok alapján. Azonban számos ellentmondó meghatározásra, tévedésekre találtam az adatok között. E kérdéseket külön-külön kellett tovább kutatni, míg megállapíthattam a szótáramba felveendő helyes értelmezést.

2. Problémát okozott, hogy túlméretezett dokumentációs anyagomból mit vegyek fel munkámba és mit mellőzzek, hogy könyvem megszabott kereteit betarthassam.

3. A főnévi értelemben használt melléknevek grammatikai nemének megállapítása gyakran sok fejtörést okozott, hasonlóképpen a görögből latinosított főnevek egyes vagy többes számának helyes meghatározása. Ugyanez felmerült a magyarosított, románosított, angolosított stb. görög eredetű főnevek esetében is.

4. Ha egy szakkifejezést megtaláltam hat nyelven, de a hetedikem nem, rengeteg idővesztéssel addig kellett kutatnom, míg sikerült valahol ráakadnom a szakirodalomban.

5. A külföldi irodalomban temérdek olyan új keletű és fontos szakkifejezésre bukkantam, amelyek még nem kerültek be a magyar, illetve a román szakirodalomba. Számtalan új műszót kellett magamnak bevezetnem, éspedig:

— vagy átvettem a görög eredetű latinított szót magyar, illetve román helyesírással (pl. *carpostegium* = *karposztégium*);

— vagy — ha ez lehetséges volt — átvettem a szót tükörfordításban, alapul véve az eredeti görög, latin vagy német műszót;

— ha a fogalom kifejezésére hiányzott a latin műszó, akkor néhány esetben magam alkottam meg azt. Pl. *szezondimorfizmus* = *horiódimorfizmus* (a következő görög szavakból: *hóriosz* = évszaki, *disz* = kettő, *morphé* = alak). Így következetesen a görög szavakból keletkezett az új műszó. Nincs kizárva, hogy nyelvészeink helyteleníteni fogják a magam teremtette szavakat. Lehetett volna az idézett szót magyarosabban is visszaadni, például így: „évszakonkénti kétalakúság“. Amde nem mertem az utóbbi megoldást választani, mert a *dimorfizmus* szó a szakirodalomban már rég gyökeret vert.

Nyelvészeink közreműködése nélkül a botanikusok képtelenek magyarosítani az újabb keletű műszavakat. Pedig ezt lehet is, kötelességünk is megtenni.

A magyar helyesírás (különösen az egybeírás-különírás kérdése) ugyancsak sok nehézséget okozott. A magyar szakirodalomban az egymásnak ellentmondó gyakorlat sok száz esetére akadtam. Sajnos, a Magyar Tudományos Akadémia kiadásában megjelent négykötetes *Biológiai lexikont* már alig használhattam; utóbbi kötetek csak kéziratomban leadás után jelentek meg.

A sietve végzett korrektúrák újabb nemvárt nehézséget okoztak, néha avatatlan kezek beavatkozása miatt. Ilyesmik történtek:

1. Az első (és mondhatni utolsó) korrektúrákból megdöbbenéssel állapítottam meg, hogy kéziratomból találmomra kidobtak kb. 50 gépelt oldalnyi anyagot. A címszavakat azonban mind a hét tárgymutatóban meghagyták. Át kellett volna dolgoznom egész könyvemet, de már 400 oldala ki volt nyomtatva, s a munka rohamosan haladt előre. Ezért kénytelen voltam beleegyezni, hogy a kidobott részeket a könyv végére helyezték vissza, az *Addendába*.

2. Avatatlan kezek módosították kéziratomban anyagát anélkül, hogy erre időben felhívták volna a figyelmemet. Ilyenformán nevelégszaki fogalmakká fordultak egyes, eredetileg helyesen megfogalmazott szavaim. Például az „ökológiai feltételek (mint pl. a szárazság)“ kifejezést — *horribile dictu* — „ökológiai szárazság“ gyanánt láttam viszont. Szerencsémre a legtöbb ilyen utólag bekerült zöldséget idejében észrevettem, és a szöveget sikerült visszajavítanom.

3. Azt is kifogásolták, hogy miért választottam szét a sor végén „helytelenül“ a *pety-tyes*, *szeny-nyes* stb. szavakat két külön *ty-re*, illetve *ny-re* bontva, amikor néhány sorral fennebb egyetlen *ty*, illetve *ny* áll ugyanabban a szóban (ott ugyanis nem kellett szétválasztani, mert a sor közepére kerültek).

4. Eredeti kéziratomban egyik nyelven sem voltak sorvégi szóelválasztások. Nyomtatáskor, oszlopokba való tördelés alkalmával, a különválasztások rengeteg esete adódott. Ezeket gyakran találmomra végezték, s így például a „gy“ betűből a *g* betű került a sor végére, az *y* pedig a következő sor elejére. A lóhalálában végzett korrektúra során kellett ezeket mind a hét nyelven helyesbítenem, már amennyire sikerült, mert mind a hét nyelvnek külön elválasztási szabályai vannak.

A fentieket nem panaszként soroltam fel. Csupán a nyomda nehézségeit és a magam nehézségeit igyekeztem példázni. Amikor a kiadó vállalkozott e hétnyelvű lexikon kiadására, nagy és kemény fába vágta fejszéjét! A háromféle betűtípus (latin, görög, cirill) együttes alkalmazása ugyancsak nehézséget jelenthetett számukra. Hálás vagyok azonban a kiadónak, hogy ennyi probléma ellenére mégis derekas munkát végzett, s minden áldozatot meghozott, hogy a kiadás minél jobban sikerüljön.

Könyvem története nem lenne teljes annak felemlítése nélkül, hogy az évek során sok neves külföldi botanikussal kerültem kapcsolatba. Általuk jutottam hozzá multhatatlanul szükséges külföldi szakmunkákhoz, s bizonyos alapvető kérdésekben eszmeeserét folytattam velük. Nekik köszönhetem, hogy majdnem húsz évvel ezelőtt tagjává válhattam a most Washingtonban székelő Nemzetközi Botanikai Taxonómiai Társaságnak, azóta rendszeren megkapom a *Taxont*, a nemzetközi iroda hivatalos és igen nívós lapját, amelynek értékes cikkei nagy segítségemre voltak.

Köszönetet mondok a Románia Szocialista Köztársaság Akadémiája vezetőségének és a kolozsvári fiókintézet elnökének, Victor Preda akadémikusnak, hogy immár harmadik évtizede kitűnő munkafeltételeket biztosított számomra.

Tisztelt meghívottak, kedves munkatársak és barátaink! Engedjék meg, hogy a román—magyar és magyar—román mezőgazdasági szótár szerzői nevében megköszönjem a *Korunk* vezetőségének s minden munkatársának, hogy a szerkesztőség hagyományához híven ismét összegyűlhettünk egy — valamennyiünk számára hasznosnak ígérkező — munkatalálkozóra. Örömmükre szolgál, hogy körünkben üdvözölhetjük tudományos-műszaki és művelődési életünk számos jeles kolozsvári képviselőjét; köszönjük a jelenlétüket.

Dr. Váczy Kálmán több évtizedes kitaró munkássága eredményeit összegező poliglott botanikai szótárával kapcsolatban, amely a Tudományos és Enciklopédiai Kiadó gondozásában jelent meg, s amelyet — számunkra igen megtisztelően — egy találkozó keretében méltatunk a mi szótárunkkal, engedjék meg, hogy valamennyiünk nevében mély elismerésünket fejezzem ki a szerzőnek ezért a nemzetközi viszonylatban is rangos, jelentős munkáért. Mi jóval helyi érdekűbb könyvet tettünk a szakemberek egy népes csoportja, a mezőgazdászok asztalára. Dr. Nagy Miklós kiváló szakírónk és munkatársunk vitaindító referatúmban a mezőgazdasági szótár elemzése során említést tett az utóbbi években megjelent más általános jellegű és szakszótárakról is, hangsúlyozva a szótárkiadás területén még jelentkező fehér foltokat. Természetesen mindnyájunkban — szerzőkben, szerkesztőkben, tudományos életünk jelenlévő képviselőiben — fölmerül a kérdés: hogyan járultunk hozzá eddig és hogyan járulhatunk hozzá a jövőben még hatékonyabban a magyar nemzetiségű olvasók, középiskolai tanulók és egyetemi hallgatók, minden dolgozó ilyen irányú igényeinek kielégítéséhez, hogyan fogunk munkálkodni e téren az előttünk álló feladatok teljesítésén. Mint az eddigi felszólalók is jelezték, kiadóink ilyen irányú tevékenységében még akad javítanivaló, szellemi életünk szóban forgó területén pedig még bőven van tennivaló.

Az utóbbi években nálunk megjelent, magyar nemzetiségűek és velük együttélők számára készült szótárak száma, beleértve az 1980-ban megjelenteket is, összesen hét. Lehet, hogy az igényekhez képest ez kevés, de ha figyelembe vesszük azt a tényt, hogy kiadóink a 70-es évek elején karolták fel — elsősorban a Kriterion kezdeményezése révén — a szótárak és főleg a szakszótárak kiadásának gondolatát, nem tűnik könnyelműnek az a reményünk, hogy az említett még hiányzó, széles társadalmi rétegek által igényelt szótárak kiadására is sor kerül a közeljövőben. Ez a remény talán azért is megalapozott, mivel az utóbbi években egyre több kiadónk kapcsolódik be e „műfaj” kiadásába — ha egyik-másik szerényebb mértékben is. A Kriterion, valamint a Tudományos és Enciklopédiai Kiadó ilyen irányú tevékenységét egészítik ki a műszaki kiadó, a pedagógiai kiadó és a Ceres mezőgazdasági kiadó gondozásában megjelent szótárak.

Az általános és szakszótárak fontosságára munkánk méltatói már kitértek, újra tudatosítva mindannyiunkban, hogy e könyvtípus korunk tudományos-technikai forradalma sodrásában nélkülözhetetlen eszköz a roppant mennyiségű információs anyag elsajátításához. A szótár ugyanakkor az anyanyelvi fogalomalkotás, szakmai művelődés eszköze lévén, közvetve az anyanyelv megőrzésének és ápolásának is fontos segítője.

Szótárakról lévén szó, engedjék meg, hogy mint szótárszerkesztő és társszerző, egy pilanatra eltérjek találkozónk napirendjétől, s mindannyiunk hálás köszönetét tolmácsoljam két kiváló — és itt jelenlévő — szótárszerző nesztárunknak, dr. Szabó T. Attila akadémikusnak és dr. Kelemen Béla professzornak, több évtizedes, valamennyiünk számára útmutatóként és példaként szolgáló munkásságukért.

A továbbiakban néhány szóban szeretnék kitérni Schweiger Agnes közvetlen kollégámmal, valamint Gabriel Manoliu és Ion Bucur fővárosi szaktársainkkal közösen írt és szerkesztett román—magyar és magyar—román mezőgazdasági szótárunk genezisére.

E szótár kiadásának gondolata nem új keletű. Szükségességét mezőgazdaságunk erőteljes fejlesztésének párt szabta feladatai még nyilvánvalóbbá tették. A kiadó és a szerzők alap gondolata tehát a szótár szerkesztése és megjelentetése során az volt, hogy megkönnyítse a román és a magyar nyelv mezőgazdasági szókincsének elsajátítását és szabatos használatát. Mint a munka bevezetésében is jeleztük, a szótár — munkaeszközt jelentő szakkönyv jellegével — hozzá akar járulni az RKP lenini nemzetiségi politikájának gyakorlatba ültetéséhez. Eszerint elsősorban a mezőgazdaság különböző ágazataiban tevékenykedő hazai magyar nemzetiségi dolgozókhoz, a mezőgazdasági liceumok növendékeihez szól, megkönnyítve számukra a román nyelven megjelent és a jövőben megjelenő különböző szintű agrártudományi, mezőgazdasági, állatorvosi stb. művek tanulmányozását. De reméljük, hogy haszonnal

forgathatják majd az olyan, nem mezőgazdasági szakmában dolgozó román és magyar olvasók is, akik sajátos munkaterületükön mezőgazdasági szakkifejezésekkel, fogalmakkal találkozhatnak (szerkesztők, újságírók, tanárok, fordítók stb.).

A szótár szerkesztése sok évvel ezelőtt kezdődött. Összeállítása során a szerzők számos román és magyar nyelven megjelent szakkönyvet, általános munkát, szakszótárt, lexikont és egyéb hasonló munkát vettek igénybe. A jelenlegi kb. 55 000 címszót tartalmazó kötet anyagát mintegy 80 000 címszóból válogatták. A terjedelem szabta keretbe való illeszkedés során a szerzők arra törekedtek, hogy mindenekelőtt a *gyakorlat* számára fontos címszavak maradjanak a kötetben és azok, amelyek a különböző tudományágak területén *napjainkban* honosodtak meg. Ezek közül számos szócikket a szerzők rövid magyarázó szöveggel egészítettek ki, ami bizonyos fokig enciklopédia, illetve értelmező szótár jelleget kölcsönöz a munkának. Szótárunk összeállítása során a hagyományos szakszótárakra jellemző megoldást követjük: mellőztük a szavak nyelvtani kategorizálását. Arra törekedtünk, hogy minél inkább megkönnyítsük a szótár gyakorlati alkalmazását, forgatását. A szócikkek legnagyobb része főnév (amint erre Nagy Miklós is utalt némi burkolt rosszallással, amikor azt mondta, hogy könyvünkben nem *szántanak*, hanem *szántást* végeznek); kisebb mértékben szerepelnek benne olyan melléknevek, amelyek a mezőgazdasági szakkifejezésekben gyakrabban előfordulnak. A főnév címszavak általában „alapformájukban” szerepelnek: egyes szám, alanyeset, névelő nélkül. Az előforduló melléknevek egyes számú, hímnemű alakját adjuk. Az egyes szócikkek után feltüntettük a rokon értelmű szavakat, szinonimákat is, amelyek nagy részét az alapszóhoz utaltuk.

Mivel a román—magyar és a magyar—román rész egy kötetben került az olvasók elé, az anyag összeállítása során számos nehézség merült fel. E nehézségek megoldásában önzetlen és messzemenő segítséget nyújtott dr. Kelemen Béla professzor, amit ezúttal is hálásan köszönünk.

A szóanyag szakmai ellenőrzésében értékes támogatást nyújtott dr. Nagy Miklós és dr. Pap István, valamint Sztranyiczki Mihály szerkesztő kollégánk, a tudományos kiadó munkatársa, és az időközben elhunyt Tóth Samuné. Köszönetet mondunk nekik is, akárcsak mindazoknak, akik munkánkról a hazai sajtóban írtak. Ezekből az értékelésekből, úgy érezzük, fáradságunk nem volt hiábavaló.

König Miklós • A mezőgazdasági szótár előtörténetéről

A Korunk-délelőttök keretében nem először kerül napirendre a szótárkészítés, ez a tudományos és egyben közhasznú munka. Ez alkalommal üdvözlöttük Szabó T. Attilát és rendkívül értékes hozzájárulását, s elemeztük — vagy inkább méltattuk — a Váczy-féle többnyelvű botanikai, valamint a Ceres kiadásában megjelent román—magyar és magyar—román mezőgazdasági szótárt. Ez utóbbi szerzői: Gabriel Manoliu, Ion Bucur, Szalay András és Schweiger Ágnes. Mivel a Ceres kiadó magyar nyelvű szerkesztőségét jelenleg a Szalay—Schweiger együttes alkotja, kézenfekvő, hogy e nagy munka — amely közel 15 esztendei szorgalmas szögyűjtést és -feldolgozást jelentett — elsősorban is a két nyelven dolgozó szerkesztőkre hárult.

A szótár hasznos: nagy úrt tölt be, és hozzásegíti a magyar anyanyelvű, de románul tanult szakembereket, hogy mindkét nyelvű irodalmat egyaránt olvassák; ugyanakkor segítséget nyújt a román anyanyelvű, de magyar környezetben dolgozó szakemberek számára, hogy a közvetlen munkatársakkal jobban megértsék egymást. Egyben lehetőséget teremt a mezőgazdaság különböző ágaiban dolgozó szakembereknek a román és magyar nyelvű szakirodalom párhuzamos követésére és munkájukban való hasznosítására.

Röviden ez volna a szótárkészítők s a kiadó érdeme, valamint mindazoké, akik segítséget nyújtottak munkájukban. A mezőgazdasági szótárnak azonban van bizonyos *előtörténete* is, amelyet maguk a szótár készítői nem ismernek. És még ha ismerték volna is, akkor sem lett volna módjukban a régebbi és elég terjedelmes munkát hasznosítani.

A történet még 1949-re nyúlik vissza, amikor is a mezőgazdaság szocialista átalakítását megindító március 3—5-i plenáris dokumentumának fordításába csúnya hiba csúszott be. Az akkori *Romániai Magyar Szó*, a mai *Előre* elődje tükörfordításban közölte az „ingrășăminte artificiale” kifejezést, műtrágyák helyett „mesterséges földzsírok”-nak fordítva azt. Miután a lap szövegét hivatalos szövegnek tekintették, az akkori magyar nyelvű sajtó egésze ezt a képtelen kifejezést volt köteles közölni.

KOVÁCS GÉZA: ÖREGASSZONY (a Korunk Galéria anyagából)

KOVÁCS GÉZA: PARASZTFEJ (a Korunk Galéria anyagából)

A *Falvak Népe*, a mai *Falvak Dolgozó Népe* elődje, akkoriban Kolozsvárt jelent meg. Főszerkesztője Sütő András volt, szakmai szerkesztője Kós Balázs, a magyar nyelvű üzemszervezési tanszék vezető adjunktusa s jómagam, aki az üzemszervezési tanszék vezető tanára voltam. A szinte egy heti időt, ami a két lap megjelenése között eltelt, annak az elintézésére próbáltuk felhasználni, hogy ebben a lapban már értelmileg helyes fordítás jelenhessenek meg. A kérdés annál fontosabb volt, mert abban az időben a *Falvak Népe* példányszáma meghaladta a százezret, és úgy véltük: nem mindegy, hogy az akkori olvasótábor — a falusi földművesek — helyesen vagy nyakatekert fordításban kapja kézhez ezt a fontos pártdokumentumot.

Azonban minden talpalásunk hiábavalónak bizonyult: a rendelkezésünkre álló négy nap nem volt elegendő ahhoz, hogy megkaphassuk a szövegmodosítási, pontosabban helyesbítési engedélyt.

A probléma nem maradt visszhang nélkül. Részben az általunk mozgósított fórumok, részben az olvasók köréből jövő valószínű észrevételek, valamint a minisztertanács határozata, hogy a hivatalos közlönyt magyar nyelven is kiadja, arra készítette az akkori nemzetiségügyi államtitkárságot (alminisztériumot), amelyet Takács Lajos vezetett, hogy átiratban kérje fel a kolozsvári agrártudományi intézetet egy román—magyar, majd magyar—román mezőgazdasági szótár elkészítésére.

Az intézet akkori rektora, Eugen Rădulescu akadémikus úgy döntött, hogy a szótárt az összes tanszékek és tantárgyfelelősök együttműködésével készítsük el, és az intézet részéről engem bízott meg a munka összehangolásával. Ugyanakkor az intézet fölvetve a kapcsolatot az Akadémia kolozsvári Filológiai Intézetével, amelynek Emil Petrovici akadémikus volt az igazgatója. A Filológiai Intézet Kelemen Bélát, a kiváló szótárszerkesztőt bízta meg a velünk való együttműködéssel.

Természetesen mindez időt vett igénybe. Kelemen Bélával kettesben elkészítettük a szerkesztési útmutatót, és elkészült az együttműködési szerződés is, melynek alapján a szótárkészítésnek helyet kellett volna kapnia az intézet tudományos tervében. Időközben, mint ez szokásos, a rektorok cserélődtek, de a mezőgazdasági tantestület jelentős része hozzákezdett a szótár anyagának összegyűjtéséhez. Mondanom sem kell: a szerkesztési útmutató elkészítésében az oroszánrész Kelemen Béláé volt, hiszen ő rendelkezett jelentős tapasztalattal a műfajban; én a mezőgazdasági terminológia sajátosságainak kiemelésével járultam hozzá a munkához.

Végül is az 1956—57-es tanévben került volna sor arra, hogy a szótárkészítés bekerüljön az Agrártudományi Intézet hivatalos tudományos tervébe. Az akkori rektor azonban kifejtette, hogy a szótárkészítés nem tudományos munka, és minden érvelemem dacára a szavazásnál alulmaradtam. Az évi tervből tehát kimaradt a szótárkészítés. Miután ez a határozat jegyzőkönyvbe került, úgy két hónap múlva visszatértem az ügyre, és felhívtam az intézeti tudományos tanács figyelmét arra, hogy mivel „a szótárkészítés nem tudományos munka”, itt az ideje figyelmeztetnünk a világ összes tudományos intézményeit: hagyják abba tévelygésüket a szótárak tudományos jellegét illetően.

Főlétszemes esetelnem e szavak hatását, őszintén szólva a részletekre már nem is emlékszem pontosan, de az előző határozatot megsemmisítettük, és így már az 1957—58-as tanév tudományos tervében megkapta a kétnyelvű mezőgazdasági szótár a maga kiérdemelt helyét.

A munkát úgy szerveztem meg, hogy miközben minden tanszék, minden tantárgy megkezdte a saját körébe vágó szakszókincs összegyűjtését, az anyagot betűrend szerint körbeadtuk, mert bizony a mezőgazdaságban — mint egyébként minden más tudományágban — egy-egy azonos szó különböző kontextusokban többféle jelentésű lehet. Mindez szükségessé tette a kölcsönös ellenőrzést és kiegészítést.

Időközben az Agrártudományi Intézet átszerveződött, és magam négy évig más területeken dolgoztam. Visszatértemkor hiába kerestem a szótár anyagát — időközben elkallódott, és az újrakezdésnek nem volt sem intézményi, sem morális lehetősége.

Eppen ezért örömmel pilantottam meg nemrég az egyik főtéri könyvkereskedésben a Ceres által kiadott szótárt; azonnal meg is vásároltam, és felmentem a fiókszerkesztőségbe a kolozsvári szerzőket köszönteni. Mint kiderült, még nem is tudták, hogy a munkát már átvette a könyvterjesztő vállalat és forgalomba került; az eladó szerint én voltam a harmadik vásárló.

Visszatérve a szótár értékelésére: a szerzők hatalmas munkát végeztek, és a határtudományok terminológiáját is igekeztek bevenni kötetükbe. A tudomány azonban gyors léptekkel halad, szinte nap mint nap ismerkedünk meg újabb és újabb fogalmakkal; így egy szótár sohasem lehet teljes. Egy-egy szó, kifejezés elkerülhetetlenül hiányzik belőle. Azonkívül egy szótár készítésénél az is lehetetlenség, hogy valami „véletlenül” ne maradjon ki. Még annak idején, az előbb említett szerkesz-

tési utasítások készítésekor, Kelemen Béla mesélte mint kuriózumot, hogy egy ismert francia szótárból kimaradt a *la femme* szó. Filológus körökben ezt a szótárt azóta is így hívják: „Le dictionnaire Cherchez la femme.”

Balogh Edgár • Anyanyelv és szakszókincs

Ha már szakszókincséről van szó, próbáljuk a kérdést művelődésünk általános szempontjából megragadni. A szakmai nyelvismeret megszerzése az anyanyelv magasabb szintre emelésének követelménye, nem mindegy tehát, hogy csupán tudományos kutatók titka marad-e, avagy népszerűvé válik mindazoknál, akik a szakmát gyakorlatilag és tömegesen művelik. Nem egy esetben találkoztunk már olyan jelenséggel, hogy magyar nyelvű szakiskolában magyar tanár nem volt képes valamelyik szakmai tantárgyat előadni — egyszerűen azért, mert egyetemi tanulmányai során a szakszókincset anyanyelvén nem szerezte meg.

Amire elsősorban fel kell hívunk a figyelmet, az a kellő önmegvalósítás, vagyis az a személyi igyekezet, hogy felsőbb tanulmányait ki-ki önként egészítse ki az anyanyelvi szakkifejezések összegyűjtésével, ennek semmi akadálya nincsen. Ami e folyamatnak a tantervekbe való besorolását illeti, több ízben javasoltam illetékes szerveknek, hogy a francia, angol, orosz és német nyelvi lektorátusok mellett gondoskodjanak magyar lektorátusokról is; ez lehetővé tenné, hogy az érdeklődők magyar szakszemináriumot végezheszenek. Nem kaptam nemleges választ, inkább ígéretet — de egyelőre műgyetemeseinken, agrártudományi és más szakfőiskoláinkon nincsen még lehetőség a magyar terminológia megismerésére, holott mindenütt vannak magyar anyanyelvű tanáraink, akik méghozzá közlnek is időnként magyarul.

Szerencse, hogy legalább a könyvkiadás terén megindult a szakszótárak szerkesztése. Ime megint egy gyakorlati javaslatom, amellyel könyvkiadóinkhoz fordulok, nem is először: a népszerű Tanulók Könyvtára szépirodalmi sorozatához hasonlóan kezdjék el a szakiskolák hálózatának megfelelően kisebb kézi szakszótárak kiadását, hogy gépész és építész, mezőgazdász és erdész, orvos és gyógyszerész megannyi más szakma diákjai anyanyelvükön is hozzáférhessenek a szükséges fogalomtárhoz.

Ilyen népszerű iskolai formákra azért is szükség van, mert szakembereink discsőségére egyfelől nagy tudományos teljesítmények születnek, másfelől azonban a széles tömegek lemaradnak a szakmai irányú nyelvfejlődésről, s megrekednek a családi szintű házi nyelvezetnél.

Köllő Károly • A szakszótár — laikus szemmel

Nem vagyok sem nyelvész, sem biológus; a természet titkainak tudós fűrkészője, éppen ezért csupán az jogosít fel a hozzászólásra, hogy munkaszobánkat csak egy ajtó választja el egymástól, miként az angol mondaná: „next door” telnek napjaink. Nos, ebben a minőségemben állíthatom, hogy dr. Váczy Kálmánnak mint embernek igen nagy erénye — amely művének is a szaktudományok keretein túlmutató értékét kölesönöz — a *szókratészi jelleg*: úgy tud kérdezni, hogy a felvetett probléma egy csapásra megingatja vélt igazságaink fellegrát, önismeretre serkent, s rávezet a dolgok mélyebb összefüggéseinek a megsejtésére.

Itt elhangzott műhelyvallomásából elég erre vonatkozóan csupán egyetlen jellemző apróságot kiragadnom: a szótárban szereplő kifejezések hét nyelv szelleme szerint változó szabályú szótárolását. Első hallásra egyszerűnek tűnő kérdése valószínűleg meglepettette az illető világnyelveket már-már anyanyelvi szinten ismerő munkatársait; kiderült, hogy a kifejezések árnyalati finomságait is érzékelné képes nyelvkészségük fejlesztése közben alapvető kérdések kerültek el a figyelmüket. S hogy nem kizárólag a kolozsvári Akadémiai Könyvtár munkatársaival eshetett meg effajta apróság, arra példaként legyen szabad megemlítenem, hogy a nálunk közkezen forgó kisebb-nagyobb francia nyelvtanok közül csak Maurice Grevisse monumentális művében, a *Le bon usage*-ban sikerült rábukkannunk a francia szavak elválasztásának szabatosan megfogalmazott szabályaira.

Közhelyszámba menő megállapítás, miszerint az információrobbanás korát éljük. Nos, a mai kerekasztalunkon elhangzott referátumok és hozzászólások egybehangzó tanulsága, hogy mindaddig nem leszünk képesek rendet teremteni kaotikus ismereteink halmazában, míg ki nem munkáljuk a fogalmak korszerű köntösét. Márpedig ez csak szigorúan következetes munka gyümölcse lehet, amelyre úgy kell nevelnünk magunkat, ahogyan Nyárády Erazmus Gyula a „scientia amabilis” hi-

vatott művelőjét faragta a jogtudor Váczy Kálmánból, vagyis a mindennapi élet valóságához lehajolva. Pályám kezdetén mint óraadó itt a szomszédban, a Kuthy József igazgatása alatti egységes gimnáziumban működtem, s így alkalmam nyílt néhanapján a szintén átmenetileg ott tanító Nyárády Erazmus Gyulával elbeszélgetni. Nemegyszer példálózgatott előttünk a szünetekben tréfás komolysággal arról, miszerint őt tulajdonképpen a suttyó legényként őrizetére bízott barmok tették fűvésszé. Ugyanis sokszor kellett egy-egy elbitangolt jószág után meztláb szaladnia a tarlón, s a torzsák bizony gyakran felsebeztek a lábát. Ő azonban nem volt rest: valahányszor belement valami a talpába, lehajolt, és megnézte magának a tuskét. Erről a szokásáról aztán cipős korában sem tudott többé leszokni.

Önkéntelenül Nyárády bácsi anekdotájára kellett gondolnom akkor is, midőn Váczy Kálmán elejtett szavából megtudtam, hogy a kétnyelvű mezőgazdasági szótár egyedül a metszés munkafolyamatának jelölésére nem kevesebb, mint huszonhét kifejezést tartalmaz. Micsoda beszédes bizonyítéka a természet erőt a közjó szolgálatába állítani képes emberi leleményességnek! Mátyás király annak idején kapát nyomott fúrai kezébe, hogy izelítőt adjon nekik a szőlőművelés derekat próbáló mulatságából — mi viszont dr. Váczy Kálmánnak és a mezőgazdasági szótár munkaközösségének jóvoltából a botanika tudományos (elméleti) és gyakorlati vetületeinek immár nemes nedűvé szűrt eredményeit élvezhetjük.

Éppen ezért az előttem szóló szakember, Szabó Attila horatiusi jelzőjét egyszerű olvasói minőségemben legyen szabad azzal kiegészítenem, hogy teljesítményüket azért is sokra becsüljük, mivel e két munkában felhalmozott gazdag szókincs nemcsak a természet kimeríthetetlen változatosságát sugallja, hanem az értelmes emberi szó világának varázsát is képes érzékeltetni. Márpedig „Omne tulit punctum qui miscuit utile dulci” (Tetszést arat, aki a hasznost a kellemessel vegyíti).

Farkas Zoltán • Két szótárhoz két javaslat

A Váczy Kálmán-féle poliglott botanikai szótár szerkesztésekor meggondolatlanul kihagyott termédek címszó *addendá*ba foglalása és ily módon való „visszapótlása” csak szükségmegoldásnak tekinthető. A várható második kiadásnál e hiba feltétlen kiigazítását, felszámolását várjuk. De tekintettel e mű tudományos jelentőségére és kedvező fogadtatására, a legjobb megoldásként azt javasolnám, hogy a Tudományos és Enciklopédiai Kiadó adja ki a szerző egész feldolgozott anyagát (amely a megjelentnek majdnem háromszorosa) egy több, szükség szerint két- vagy háromkötetes kaidásban. Nagy kár volna, ha e páratlan tudományos értékű, egyedülálló munka nem jelenne meg teljességében.

A román—magyar és magyar—román mezőgazdasági szótár szerzői a magyar nyelv szókincséből hiányzó kifejezések esetében többször megelégedtek a román címszó „magyarosított” változatával, mint: *acord global — globális akkord, concrețiune — konkrétio* stb. Ezek helyett — vagy mellett — felsorolhatták volna saját javaslataikat. Bátran képezhettek volna új műszavakat, vállalkozhattak volna a nyelvjutók szóalkotó munkájára. (Szerintem a fenti példák esetében inkább összevont akkordról vagy teljes akkordról, illetőleg összenövéstről lehetne és kellene beszélni.) Részemről szükségesnek tartanám egy olyan fórum létesítését (valamely folyóirat, akár a *Korunk* keretében), ahol szakmabeliek és nyelvészek bevonásával a közhasználatú idegen eredetű kifejezések értelmi magyarosítására törekednének. Ha minden számban egy-egy szakma (vagy az ügyintézés stb.) terén használatos harminc-negyven idegen kifejezésre javaslatokat kérnének, majd elbírálásuk után közölnék a legalkalmasabbakat — ezek a továbbiakban a sajtó, a rádió, a televízió és a szakirodalom útján bekerülhetnének a köztudatba.

Brassay Sándor • A szakemberek nevében

Két igen jelentős szakszótár méltatására és elemzésére gyűltünk össze. Én — szakmai érdeklődésem folytán — főleg a román—magyar és magyar—román mezőgazdasági szótárról szeretnék néhány szót szólni, annál is inkább, mivel a jelenlevők közül talán az egyetlen nem kolozsvári lakos vagyok (nem akarom a „vidéki” szót használni, mivel úgy érzem: mindnyájan egy nagy „vidék” vagyunk). Tekintve, hogy a mezőgazdasági szakemberek többsége Kolozsváron kívül tevékenykedik, külön megbízatás nélkül is egy kicsit az ő nevükben szeretnék szólni.

Nagy Miklós bevezető előadásában méltatta a munkát, nem térek ki az általa elmondottakra, ellenben úgy érzem, hogy szavai problémafelvetésére éppen e két

könyv megjelenése a legjobb példa. Ahogy hallottuk, az utóbbi években öt szakszótár jelent meg magyar nyelven, ami szerintem igen nagy teljesítmény. Ezek közül talán az utóbbi kettő — amelyekért itt összegyűltünk — a legjelentősebb mind terjedelmében, mind sajátossága folytán. (Váczy Kálmán hétnyelvű botanikai szakszótára, úgy érzem, nemzetközileg is jelentős esemény, aminek méltatására igazán csak azután kerül sor, miután a szakemberek a világ minden tájáról tudomást szereznek róla és megismerik.)

Igazat kell adnom Nagy Miklósnak, hogy a romániai magyar szakkönyvkiadás szűkös volta nem tükrözi a magyar szakembergárda súlyát sem számbelileg, sem tudásbelileg. Az okokat kutatva, úgy érzem, a szakkönyvek gyakoribb és színvonalasabb megjelenésének nem egyetlen akadálya a megfelelő keret hiánya; ellenkezőleg, szerintem a meglévő keret nincs kihasználva kellő mértékben. Nincsen kihasználva, mert hiányzik az a szervező-, ösztönző- és mozgósítóerő, ami szakembereinket tapasztalataik megírására buzdítaná.

Ezért is becsülöm nagyra a kétnyelvű mezőgazdasági szótár íróit, akik példamutató munkával bizonyítják, hogy a napi hivatalos elfoglaltság után is el lehet készíteni egy ilyen rég várt, hézagpótló munkaeszközt, amelyet hasznosan forgathatnak a mezőgazdaságban dolgozók éppúgy, mint a tanügyben, a sajtóban, a tudományban tevékenykedők.

Hangsúlyoznom kell a mondottakat már csak azért is, mivel egyesek felhozhatják „magyarázatul”, a maguk mentségére, hogy a szerzők íróasztal mellett dolgoznak: mindnyájan a Ceres mezőgazdasági könyvkiadó szerkesztői. Tudni kell azonban, hogy a munka dandárját végző Szalay András és Schweiger Ágnes a kiadó magyar részlegének egyedüli belső munkatársai, akik jelenleg azt a munkát végzik el, amit jó pár évvel ezelőtt hat vagy nyolc alkalmazott. Mindezt el kellett mondani ahhoz, hogy érzékelnünk tudjuk az óriási erőfeszítést, ami árán e munka megszületett. Úgy érzem tehát, meg kell hajtunk az elismerés zászlaját Szalay András előtt, aki a vállalkozás lelke volt, persze nem kisebbitve Schweiger Ágnes érdemeit sem, és kiemelve Gabriel Manoliu, valamint Ion Bucur hozzáértését és áldozatos munkáját.

Mindezt azért kell külön hangsúlyoznom, mert e könyv megjelenése is bizonyítja azt a ténnyt, hogy a jelenlegi körülmények között igenis lehet időtálló alkotni, ha a szakmai ismeret kitartással párosul és áldozatvállalással. Ezt többszörösen alá kell húznom, hiszen a szerzői tiszteletdíj nem jelent említésre méltó anyagi nyereséget (sőt, sokszor nagyobb a befektetés könyvekbe, szakmunkákba stb., mint a honorárium végösszege), tehát ez nem hat ösztönzőleg egy könyv megírására. Ezért ahhoz, hogy növeljük a romániai magyar nyelvű szakkönyvkiadás lehetséges szerzőgárdáját, meg kell találnunk a Szalayakat, akiket aztán egy kezdeményező akarattal maga köré kellene gyűjtenie, hogy szélesebb kaput tárjanak az irodalmi munkák megjelenéséhez képest igen szerény keretek között mozgó műszaki és tudományos könyvkiadásunk előtt.

Mindennek tudatában csak üdvözölni tudjuk a Korunk kezdeményezését e téren. Ennek a megbeszélésnek fő hasznát abban látom, hogy talán nem fogunk megállni ezen az úton — hiszen a Korunk kellő tekintélyt jelent ahhoz, hogy a probléma felvetésén kívül gyakorlatilag is ösztönzőleg hasson a magyar nyelvű szakirodalom fellendülésére. E téren egyébként sokkal inkább tettekre van szükség, mint szavakra. Panaszkodással, a kevésbé örvendetes tények felhánytorgatásával a problémát megoldani nem lehet. „Kevés a jóra várni, a jót akarni kell” — írta egy költő, majd hozzátette, hogy ez is kevés: a jót mindenekelőtt „tenni, tenni kell”. Ezek a szavak messzemenően érvényesek szakkönyvirásunkra is.

Ezért tudom nagyra értékelni Szalayék munkáját, akárcsak a *Korunk* szerkesztőségének meg-megismétlődő ösztönzéseit, amiknek egyike ez a találkozás is, valamint az az anyagi okok miatt még bátoratlan kezdeményezés, hogy Kolozsváron kívül szakembereket is meghívnyak a hasonló találkozókra. Véleményem szerint a húsz-huszonöt meghívott között mindig fog akadni öt-hat, aki anyagi „kártérítés” nélkül (menetjegye elszámolása nélkül) módot talál arra, hogy eljőjjön. Ez a tény új színt hozhat ezekbe a találkozóba, bővebb lehetőséget teremthet arra, hogy elérjék céljukat — hiszen főleg a mezőgazdasági szakmában tevékenykedők nagy többsége Kolozsváron kívül él, s rászorul mind a mozgósításra, mind a bátorításra.

